

Marija Norkevičienė

Gyventojų registro raida Lietuvoje

I. Įvadas

„Dešimtas ženklas toks, kad visose šalyse ir visose karalystėse bus suskaityti ir į knygas surašyti visi žmonės. Bus aiškiai žinoma, kiek yra žmonių pasaulyje ir kiekvienoje karalystėje, ko prie tavęs karaliau Saliamone dar nėra.“

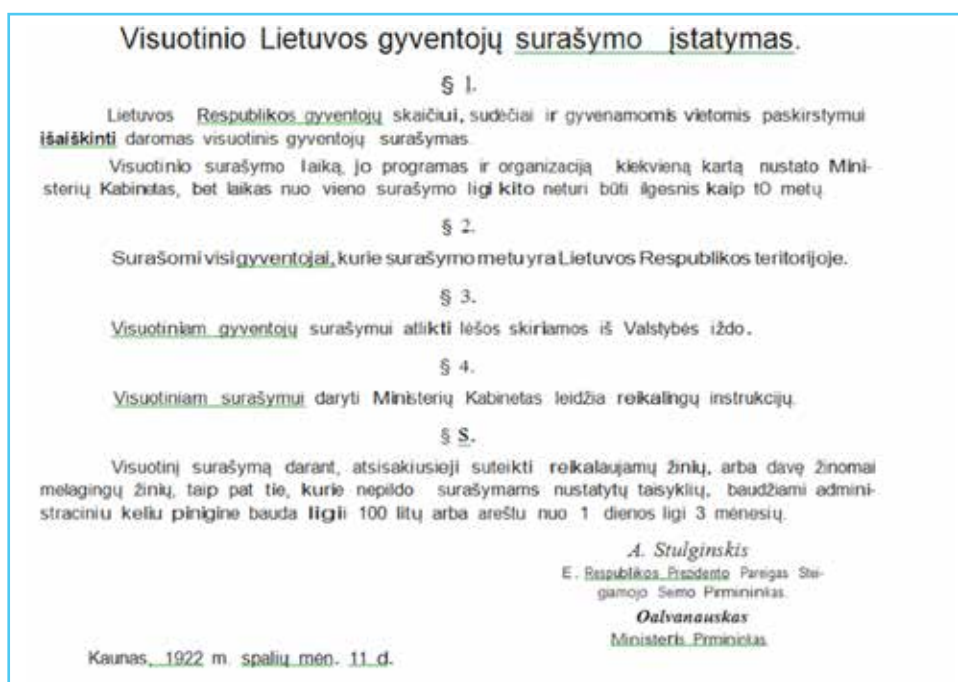
Iš Mikaldos, Sabijos karalienės, pranašystės

Iš istorinių šaltinių žinoma, kad kiekvienai valstybei rūpėjo turėti duomenų apie savo gyventojus. Bažnyčiose buvo registruojami šie asmens gyvenimo įvykiai – gimimas, mirtis, santuoka, todėl duomenų apie natūralų gyventojų judėjimą pirmiausia galima gauti iš XV–XVI a. bažnytinių įrašų. Vieni iš svarbiausių duomenų apie gyventojus šaltinių buvo šie: gyventojų surašymai, einamoji gyventojų apskaita, atrankiniai tyrimai, gyventojų sąrašai ir kita. Ne išimtis buvo ir Lietuva. Susikūrus Lietuvos valstybei, duomenys apie gyventojus buvo renkami atliekant inventorizacijas. Pavyzdžiui, 1528 m. buvo atliktas visuotinis dvarų ir sodžiaus gyventojų turto bei prievolių surašymas. Toks gyventojų surašymas pakartotas 1565 m. ir 1567 m., jam buvo taikomas vadinamasis „dūmų“ skaičiavimo metodas. Remiantis įvairiais duomenimis, XVII a. viduryje Lietuvoje galėjo būti apie 568 000 „dūmų“, kuriuose gyveno po 7–8 žmones. Vadinasi, Lietuvoje galėjo gyventi apie 4,5 mln. žmonių. Siekiant apskaitos duomenų tikslumo, 1789 m. buvo numatyta surašant kaimų ir miestų „dūmas“ užrašyti ir juose gyvenančių žmonių skaičių. Kita vertus, iki 1790 m. gyventojų surašymai buvo reti, epizodiniai ir apimdavo ne visus gyventojų sluoksnius – dvarininkai ir bajorai nebuvo surašomi. 1789 m. pabaigoje Seimas priėmė gyventojų surašymo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) įstatymą. 1790 m. visoje LDK buvo atliktas pirmasis visuotinis gyventojų surašymas, kuris apėmė visus gyventojų sluoksnius ir grupes visoje valstybės teritorijoje. Kaip buvo atliekamas pats 1790 m. gyventojų surašymas, žinoma labai mažai, bet remiantis jo duomenimis galima teigti, kad tuo metu visoje LDK gyveno apie 2,8 mln. gyventojų. Šalies gyventojai buvo surašomi pagal namus: šeimos galva (jo pavardė, vardas, tėvo vardas ir profesija) ir kiti šeimos nariai bei įnamiai, nurodant jų vardą ir ryšį su šeimos galva, kiekvieno gyventojų amžių. Remiantis tokio surašymo duomenimis buvo galima nustatyti žmonių socialinę, šeiminių sudėtį, jų pasiskirstymą pagal lytį, amžių, profesijas, tikybą ir tautybę bei juos apibūdinti pagal socialinius sluoksnius ir grupes: valstiečiai, bajorai, dvarininkai, miestiečiai, krikščionys, žydai, karaimai ir kt. Nuo 1790 m.

naujesiems valdžios organams buvo pavesta vesti gyventojų skaičiaus ir jų natūralaus judėjimo apskaitą. Parapijų klebonai kiekvienų metų pradžioje turėjo komisijoms pateikti „praėjusių metų santuokų, gimimų ir mirimų metrikas ir parapijose esančių visų gyventojų sąrašą, nurodant kiekvieno asmens lytį, amžių ir gyvenamąją vietą“. Iš tokių sąrašų pavietų komisijos turėjo sudaryti atskirus bendruosius krikščionių, žydų, totorių, karaimų sąrašus ir pateikti juos lždo komisijai, kuri savo ruožtu turėjo informuoti Seimą apie bendrą šalies gyventojų padėtį. Praėjus penkeriems metams nuo 1790 m. gyventojų surašymo Lietuva, išskyrus Klaipėdos kraštą, pateko į Rusijos globą. 1897 m. Lietuvoje buvo atliktas gyventojų surašymas kartu su Rusijos gyventojais. Remiantis šio gyventojų surašymo duomenis, Lietuvoje 1897 m. gyveno 2,536 mln. gyventojų, apie 14 proc. iš jų – miestuose, o likusieji 86 proc. – kaimuose. Nustatyta, kad tuo metu lietuviai sudarė apie 61,6 proc. bendrojo gyventojų skaičiaus. Į šio surašymo programą buvo įtraukta 14 klausimų, svarbiausi iš jų: apie asmens lytį, santykį su šeimos galva, šeiminę padėtį, luomą, gimimo vietą, nuolatinę gyvenamąją vietą, be to, buvo daromos atžymos apie laikiną išvykimą ar buvimą, surašomo žmogaus tikybą, gimtąją kalbą, raštingumą, verslą, padėtį karo prievolės atžvilgiu ir apie asmens fizinius trūkumus ar beprotystę.

II. Gyventojų apskaita 1918–1940 metais

Kitas gyventojų surašymas dėl daugybės to meto Lietuvoje vykusių pokyčių: 1918 m. šalies nepriklausomybės paskelbimo, 1921 m. sienos su Latvija nustatymo, Vilniaus krašto netekimo, neaiškaus Klaipėdos krašto likimo, 1922 m. šalies žemės reformos, nepriklausomoje šalyje buvo atliktas tik 1923 metais. Pastarasis gyventojų surašymas buvo vykdomas remiantis Steigiamojo Seimo įstatymu, kuriame buvo numatyta, kad tokie surašymai turėtų vykti kas dešimt metų ir apimti visus gyventojų sluoksnius.



Siekiant geriau informuoti visuomenę apie gyventojų surašymą, kas tai yra ir kokiam tikslui tai daroma, buvo imamasi visų galimų būdų ir priemonių – laikraščiuose buvo skelbiami informacinio pobūdžio straipsniai, o kunigai buvo prašomi bažnyčiose apie tai aiškinti iš sakyklų.

Surašymo programoje buvo numatyta 14 klausimų, atsakant į juos reikėjo nurodyti: pavardę, vardą, amžių, lytį, šeiminių padėtį, tikybą ir tautybę, o užsieniečiai dar turėjo nurodyti pilietybę. Be to, buvo renkami duomenys apie asmens raštingumą ir išsilavinimą, gimimo vietą ir pragyvenimo šaltinį, registruojami žmonių fiziniai trūkumai ar luošumas. Pagrindinis surašymo blankas buvo forma Nr. 3 – Asmens lapelis.

Pirmasis visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas 1923 met.

Surašymo ralo no Nr.

ASMENS LAPELIS Nr. Surašymo apylinkės Nr.

Surašomas kiekvienam asmeniui surašymo dienoje.

<u>Adresas gyvenančiam valsč.</u>	<u>Adresas gyvenančiam mieste.</u>
Apskritis Valsčius.....	Miestas
Gyv. vietos pavadinimas:	Gatvė
	Namų Nr. , buto Nr.

Okio (sodybos) pavadinimas

.....saraše Nr.

1) a) Pavardė.....

b) Vardas

2) Lytis: vyrišk. (vyr.)..... moter. (mot.)

3) Amžius: kiek metų. ; vaikams mažiau 1 metų: kiek mėnesių

..... arba dienų

4) Šeimos padėtis: nevedęs (nev.) netekėjusi (net.) vedęs (ved.) Vaikams

ištekėjusi (išt.) , našlys-Jė (naši.) persikrviGS-usi (prsk.)] nerašom

5) Kurios tikybos bažnyčioj ir kurios tikybinės organizacijos apeigomis krikštytas

6) Tautybė

7) Jei svetimfalis (ne Lietuvos), tai kurios valstybės pilietis

8) Ar moka skaityti (taip, ne) , rašyti (taip, ne)

9) Ar visada gyvena tame valsčiuje ar mieste (taip, ne) valsč Jei ne, tai ku

ius..... miestas

.....šalis

10) Gimimo vieta (čia pat, ne) ... jei ne, tai kur: valsčius

.....miestas šalis

2 pav. . Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo forma Nr. 3 – Asmens lapelis.

Visus šio surašymo duomenis apibendrino Lietuvos centrinis statistikos biuras. Pagal surašymo duomenis, 1923 m. miestiečiai sudarė mažumą Lietuvos gyventojų – jų buvo tik 17,7 procento. Šalyje gyveno 26 tautybių gyventojai, lietuviai sudarė apie 84 procentus. Maždaug 35 proc. Lietuvos gyventojų buvo raštingi. Surašymas neapėmė

Vilniaus ir Klaipėdos kraštų. Prie šio surašymo duomenų pridėjus 1925 m. atlikto Klaipėdos krašto surašymo duomenis galima teigti, kad Lietuvoje tuo metu gyveno 2,176 mln. gyventojų.

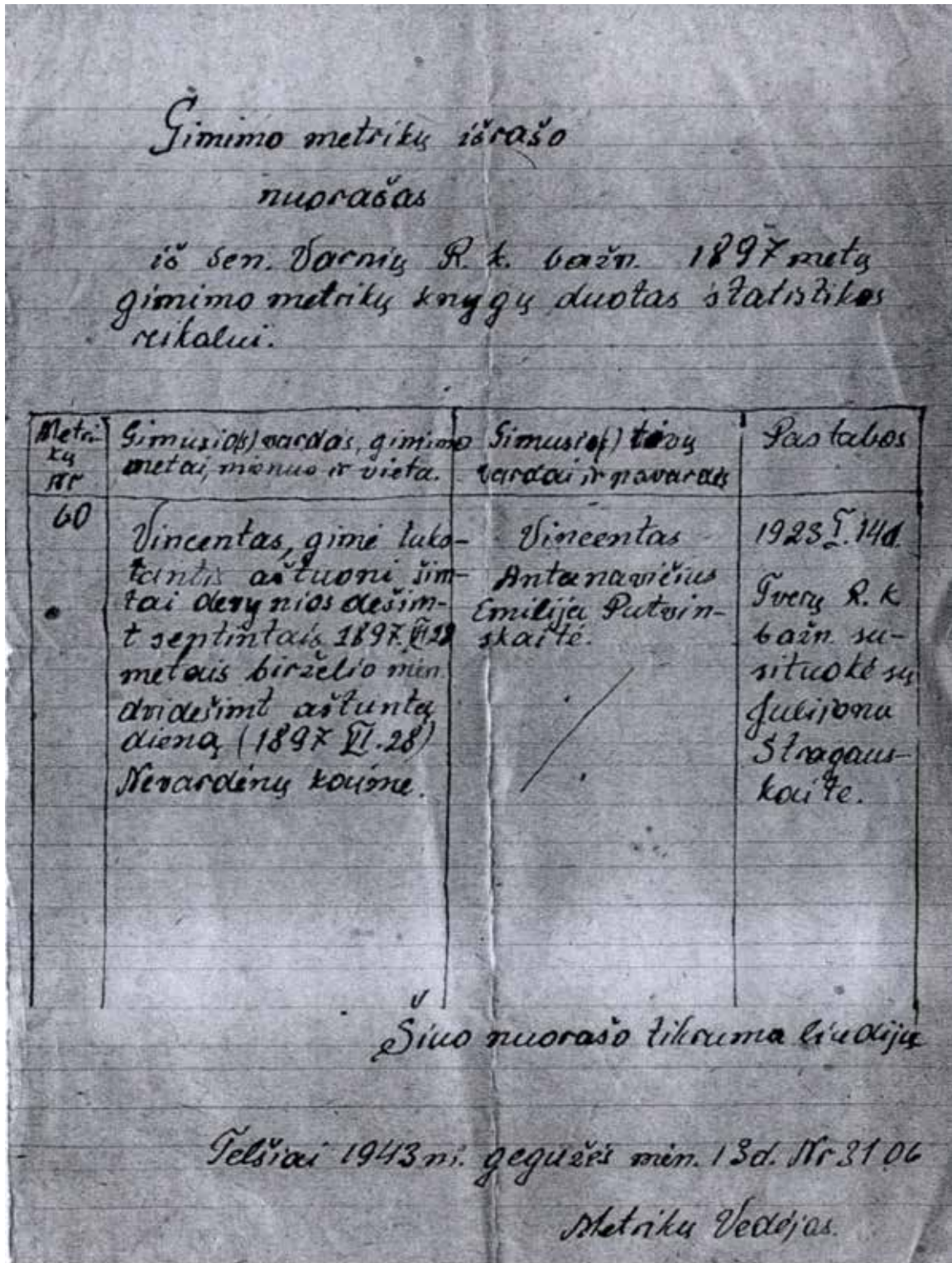
Iki 1940 m. Lietuvoje metrikus tvarkė ir saugojo bažnyčia pagal 1927 m. pasirašytą konkordatą su Vatikanu. Klaipėdos krašte nuo 1876 m. iki 1923 m. aktus registravo civilinės būklės aktų registravimo įstaiga. Kaip ir anksčiau, Lietuvos bažnyčiose buvo registruojami šie asmens gyvenimo įvykiai – gimimas, mirtis ir santuoka. Ypatingas bažnyčios vaidmuo buvo ir skyrybų klausimais – santuoką galėjo anuliuoti tik dvasinis teismas. Norinti skirtis pora turėjo nurodyti skyrybų priežastis, kurios galėjo būti tokios: netikimas santuokiniam gyvenimui arba dingimas be žinios, svetimavimas. Tik pateikus pagrįstų įrodymų, dviejų žmonių sąjunga buvo nutraukiama.

Civilinė metrikacija buvo suprantama kaip gimimo, mirties ar santuokos užregistravimas valstybės institucijoje. Nepriklausomoje valstybėje atsirado žmonių, kurių netenkino pirminius dokumentus (metrikus) išduodančios bažnyčios – vienvaldės institucijos statusas. Lietuvos Respublikoje didelė įtaką visuomenės gyvenimui daranti Katalikų bažnyčia priešinosi civilinės metrikacijos įstatymo rengėjams, todėl šio įstatymo priėmimas buvo vilkinamas. Tokia akivaizdžiai matoma priešprieša tęsėsi iki pat Lietuvos okupacijos. Tik nuolatinėje 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo numatyta, kad „gimimo, jungtųjų ir mirimo aktai daromi valstybės organų įstatymo nustatytais sąlygomis ir tvarka“. Tai buvo didžiulis laimėjimas po ilgai trukusios kovos, bet civilinė metrikacija Lietuvos Respublikos laikotarpiu taip ir nebuvo įvesta. Skirtingų tikybų ar dvasininkų neišspręsti metrikinių dokumentų sudarymo klausimai buvo reguliuojami Vidaus reikalų ministerijos aplinkkraštyje apskričių ir miestų valdyboms ir apskričių viršininkams, kuriame buvo nustatyta, kad asmenų, nesudariusių gimimo, jungtųjų ar mirimo aktų bažnyčiose, metrikų knygos turi būti tvarkomos apskričių miestuose – miesto valdybose, o valsčių miestuose – valsčių valdybose. Miestų ir valsčių valdyboms Vidaus reikalų ministerija siuntė knygų formas, pagal kurias jos turėjo pagaminti metrikų knygas ir pristatyti jas Vidaus reikalų ministerijai vizuoti. Buvo tvarkomi du metrikų knygų egzemplioriai. Atskirų tikybų dvasininkų darbas darant gimimo, santuokos ir mirties įrašus tam tikra prasme buvo reguliuojamas Vidaus reikalų ministerijos pateiktose instrukcijose.

III. Gyventojų apskaita 1941–1990 metais

Pirmoji sovietų okupacija 1940–1941 m. sugriovė natūralią Lietuvos valstybingumo raidą. 1940 m. rugpjūčio 12 d. buvo paskelbti Santuokos ir Metrikų įstatymai, kurie įsigaliojo rugpjūčio 15 dieną. Šią datą galima laikyti civilinės metrikacijos Lietuvoje atsiradimo diena. Bendruosiuose Santuokos įstatymo nuostatuose buvo nurodyta, kad santuoka yra vyro ir moters sąjunga, sudaryta sutuoktuvėmis pas metrikų vedėją. Po tokių sutuoktųjų buvo galima atlikti ir tikybines sutuoktųjų apeigas, jeigu jaunavedžiai to pageidavo. Tie, kurie tuokėsi pas dvasininką prieš tai nesudarę santuokos pas metrikų vedėją, buvo baudžiami areštu arba pinigine bauda iki 5000 litų. Ta pačia bausme galėjo būti baudžiami ir įstatymą pažeidę dvasininkai. Tuoktis negalėjo vyrai iki 18 metų ir moterys iki 16 metų. Porą sutuokęs metrikų vedėjas surašydavo sutuoktųjų metrikus ir tai pažymėdavo sutuoktinių pasuose

arba kituose asmens dokumentuose. Santuoka buvo įrodoma sutuoktvių metrikais. Metrikų įstatyme buvo nustatyta, kad metrikų nuorašus ir išrašus pareiškėjams išduoda metrikų vedėjai ir ipotekos įstaigų archyvai. Remiantis šiuo įstatymu, iš tikybinių organizacijų dvasininkų buvo pareikalauta baigti tvarkyti gimimo, mirimo ir santuokos knygas, o nuorašus ir išrašus iš jų turimų metrikų archyvų leista išduoti laikinai.



3 pav. Gimimo metrikų išrašo nuorašas

1940 m. gruodžio 1 d. laikinai įsigaliojo RTFSR santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksas, o nuo jo įsigaliojimo nustojo galios Santuokos ir Metrikų įstatymai.

1941 m. sausio 9 d. prie Lietuvos TSR Vidaus reikalų liaudies komisariato buvo įsteigtas Civilinės būklės aktų respublikinis archyvas ir civilinės būklės aktų įrašų biurai. Visos tikinčiosios organizacijos buvo įpareigosios iki šiol saugotas metrikų knygas perduoti civilinės būklės aktų įrašų biurams.

Hitlerinės okupacijos metu veikė mišrioji metrikacijos sistema, bet pirmenybė privalomąja tvarka buvo teikiama ne bažnytinei, o civilinei metrikacijai. Sutuoktinių amžius buvo nustatytas toks: vyrams – 21, moterims – 16 metų.

Vokiečių okupacijos metais – 1942 m. gegužės 27 d. okupacinės vokiečių valdžios iniciatyva buvo atliktas dar vienas šalies gyventojų surašymas, siekiant nustatyti darbingų žmonių skaičių. Į šį surašymą vėl nepateko žydai ir Klaipėdos kraštas. 1942 m. surašymas buvo vadinamas Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymu, o gyventojų apkaitai buvo naudojami butų ūkio lapai.

Zählungsbezirk Surašymo rajono Nr. 9. Drueksnatie - Forme

Zählbezirk Surašymo apylinkės Nr. 32a

Allgemeine Volkszählung im Generalbezirk Litauen am 27. Mai 1942. — Visuotinis Lietuvos Generalinės Srities Gyventojų surašymas 1942 m. gegužės mėn.

WOHNUNGS-HAUSHALTUNGSLISTE — BUTO-ŪKIO LAPAS Nr. 32

A. Kreis *Alytaus*
 B. Apskritis *Miroslavo*
 C. Dorf, Gut *Papėčių*
 D. Name u. Vorname des Wohnungs-Haushaltungsinhabers *Janciuskas Juozas*

Städt, Ortschaft *Janciuskas Juozas*
 Miestas, miestelis
 Strasse, Platz
 Gatvė, aikštė

ALLGEMEINE ERLÄUTERUNGEN.

1. Wann wird eine gesonderte Wohnungs-Haushaltungsliste angefüllt? Gesonderte Wohnungs-Haushaltungsliste wird für jede Wohnung-Haushaltung und für jede Anstalt des gemeinlichlichen Lebens ausgefüllt.
2. Wer füllt die Wohnungs-Haushaltungsliste aus. Die Wohnungs-Haushaltungsliste füllt der Inhaber der Wohnung-Haushaltung und in der Verbindung der Zähler aus. Für die Anstalten des gemeinlichlichen Lebens füllt der Leiter dieser Anstalt die Wohnungs-Haushaltungsliste aus.
3. Welche Personen werden in die Wohnungs-Haushaltungsliste eingetragen. In die Liste werden sämtliche ständigen Bewohner der Wohnung-Haushaltung eingetragen, unbeschiet dessen, wo sie sich am 29. Mai 1942 24 Uhr befinden haben sowie alle vorübergehend anwesenden (nicht ständige) Bewohner. Die deutschen Zivilverwaltungs- und Kriegesgefangenen werden in die Liste nicht eingetragen. Alle sonstigen Ausländer und Staatenlose werden in die Liste eingetragen und machen dieselben Angaben wie die Einwohner des Generalbezirks.
4. Die ständigen Bewohner der Wohnung-Haushaltung werden im I. Punkt der Liste und die vorübergehend Anwesenden im II. Punkt eingetragen.
5. Wer gilt als ständiger Bewohner. Als ständige Bewohner gelten sämtliche Personen, welche in der zu zählenden Wohnung-Haushaltung wohnen.

BENDRIEJI NURODYMAI.

1. Kam užpildomas atskiras buto-ūkio lapas. Atskiras buto-ūkio lapas užpildomas kiekvienam butui bei ūkiui ir kiekvienai bendro gyvenimo istaigai (bendrabučiui, viešbutiui, ligoninei, prieglaudai, kaimišumui ir pan.).
2. Kas užpildo buto-ūkio lapą. Buto-ūkio lapą užpildo buto-ūkio šeimininkas, o jam negalint, surašinėtojas. Bendro gyvenimo istaigoms buto-ūkio lapą užpildo bendro gyvenimo istaigos vedėjas.
3. Kurie asmenys įrašomi į buto-ūkio lapą. Į buto-ūkio lapą įrašomi visi nuolatiniai buto-ūkio gyventojai, neatsižvelgiant į tai, kur jie surašymo metu, t. y. apskritį (ne nuolatinius) gyventojai. Neįrašomi Vokietijos ir jos sąjungininkių Reicho ir armėnų nepriklausantieji jokiai valstybei (be pilietybės) irakomi į buto-ūkio lapą ir jie suteikia tokias pat žinias, kaip ir vietiniai gyventojai.
4. Ką reikia žinoti 1942 m. gegužės 29 d. iki 24 val. ir lygiai 24 val. surašomi, o gegužės 29 d. po 24 val. — neįrašomi. Atskirai, o mirę 1942 m. gegužės mėn. 29 d. iki 24 val. ir lygiai 24 val. — neįrašomi, o mirę po 24 val. — surašomi.
5. Nuolatiniai buto-ūkio gyventojai rašomi buto-ūkio lapo I punkte, o laikinai apstojusieji (ne nuolatiniai) II punkte.
6. Kas laikoma nuolatiniu gyventojais. Nuolatinius gyventojais laikomi visi asmenys, kurie surašomame buto-ūkio lapo...

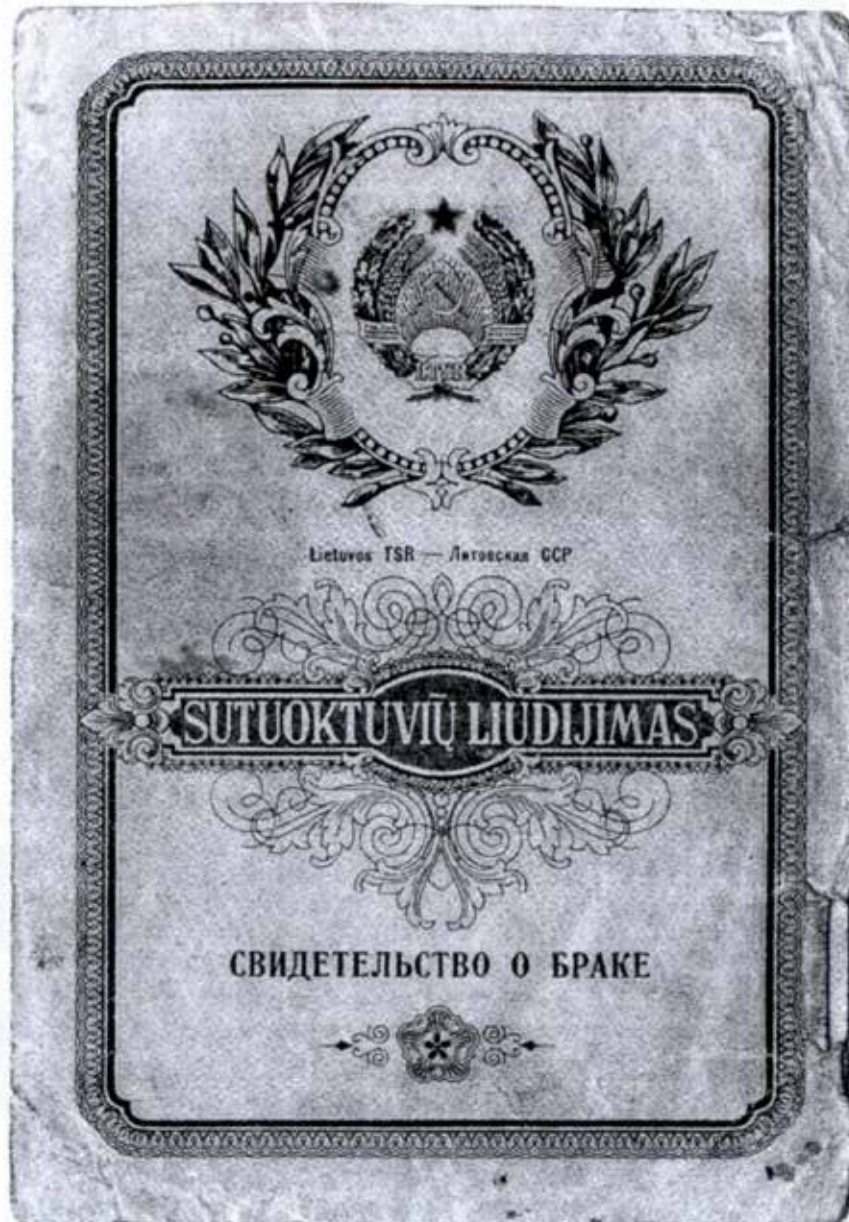
4 pav. Ištrauka iš buto ūkio lapo

Remiantis 1942 m. surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 2,844 mln. žmonių. Pokariu, nuo 1941 m. birželio 22 d. iki 1945 m. sausio 28 d., sudaryti civilinės būklės aktų įrašai buvo pripažinti galiojančiais. Šiuo laikotarpiu vedant gyventojų apskaitą buvo naudojami specialūs trijų spalvų pažymėjimai. Gimusieji buvo surašyti į baltus, mirusieji – į geltonus, o susituokusieji – į žalius lapus. Gyventojų sąrašus pateikdavo bažnyčios iš specialių registracijos knygų, o statistikos darbuotojai juos surūšiuodavo ir suskaičiuodavo, paskui išduodavo pažymėjimus, kurie buvo svarbiausias gyventojų demografinės statistikos šaltinis.

1945 m. buvo atkurtos tarybinės civilinės metrikacijos įstaigos. Visuose valsčiuose ir apylinkėse civilinės būklės aktų įrašus darydavo vykdomųjų komitetų sekretoriai, o miestuose buvo įsteigti civilinės metrikacijos skyriai. Ištuokos buvo registruojamos tik miestų ir apskričių biuruose. 1951 m. Lietuvos TSR panaikinus apskritis ir valsčius, civilinės būklės aktai miestų gyventojams pradėti registruoti miestų ir rajonų civilinės būklės aktų įrašų biuruose, o kaimo vietovėje gyvenančių piliečių gimimai ir mirtys – apylinkių tarybose.



Civilinės būklės aktų įrašai buvo sudaromi dviem egzemplioriais – padarius civilinės būklės akto įrašą buvo išduodamas akto įrašo liudijimas.



5 pav. Lietuvos TSR sutuoktuvų liudijimas

Iki 1957 m. civilinės metrikacijos įstaigoms vadovavo Vidaus reikalų ministerija, o nuo 1957 m. – vietos tarybų vykdomieji komitetai. Teisingumo ministerija tik metodiškai vadovavo civilinės metrikacijos įstaigų darbui, tiekė joms griežtos atskaitomybės dokumentus ir kitus reikalingus blankus bei tikrino antruosius aktų įrašų egzempliorius. Respublikinis civilinės metrikacijos archyvas buvo perduotas Teisingumo ministerijai. 1976 m. liepos 1 d buvo įsteigta Respublikinė civilinės metrikacijos valdyba prie Teisingumo ministerijos, kuri tikrino antruosius aktų įrašų egzempliorius ir buvo atsakinga už jų saugojimą. Šiuo metu antrieji civilinės būklės aktų įrašų egzemplioriai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve.

Visi civilinės būklės aktai pateikiami užpildant griežtos formos blankus. Nuo 1940 m. iki 1992 m. šie blankai mažai keitėsi, daugiausia 1968 m., kai nuo A5 formato buvo

pereita prie A4. To laikotarpio aktai buvo rašomi lietuvių, rusų, lenkų ir vokiečių kalbomis. 1940–1977 m. registruoti aktai yra rašyti ranka, vėliau – dauguma iš jų rašomąja mašinėle. Remiantis civilinės metrikacijos įstaigų duomenimis, 1940–1989 m. buvo padaryta daugiau kaip šeši milijonai civilinės būklės aktų įrašų.

Tarybų valdžios metais Lietuvoje buvo atlikti keturi gyventojų surašymai – 1959 m., 1970 m., 1979 m. ir 1989 metais. Kiekvienas pokario Lietuvos gyventojų surašymas vyko kaip TSRS sąjunginio surašymo dalis. 1959 m. surašymo duomenimis, Lietuvos TSR gyveno 2,697 mln., o 1989 m. – 3,690 mln. gyventojų.

Gyventojų registras 1990–2000 metais

*„Pagal statistiką kas antra moteris yra neištikima vyrui.
Bet kas man statistika – man reikalingos pavardės, adresai...“*

„Mokslas ir gyvenimas“, 2004, Nr. 9

1990 m. kovo 11 d. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę vyko esminės valstybės gyvenimo permainos: sparčiai keitėsi valstybės valdymo metodai, visuomenės veiklos ir gyvenimo poreikiai, atsirado būtinybė spręsti pilietybės, emigracijos, imigracijos, asmens dokumentų išdavimo, socialinius ir kitus valstybei rūpimus klausimus. Valstybės keliamiems tikslams įgyvendinti trūko visapusiškos ir patikimos informacijos apie gyventojus, o surinkti duomenys labai greitai pasendavo. Reikėjo priimti teisės aktus ir taikant informacines technologijas sukurti būtinas technines bei organizacines gyventojų apskaitos vedimo ir asmens duomenų tvarkymo priemones.

Nuo 1990 m. gegužės, kol buvo gaminami Lietuvos Respublikos piliečio pasai ir patvirtinti Lietuvos Respublikos piliečio paso nuostatai, šalies gyventojams laikinai buvo išduodami Lietuvos Respublikos piliečio pažymėjimai. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos nutarimu Ministrų Taryba turėjo pagaminti Lietuvos Respublikos piliečio pažymėjimus, o vidaus reikalų ministras – pasirūpinti šių pažymėjimų įteikimu. Asmenys, pasirašę pasižadėjimą įstatymo numatyta tvarka ir gavę Lietuvos Respublikos piliečio pažymėjimą, buvo laikomi apsisprendusiais priimti Lietuvos Respublikos pilietybę. Šiais pažymėjimais Lietuvos piliečiai laikinai naudojami kartu su turimu TSRS pasu. Tų pačių metų liepą buvo priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės klausimų sprendimo tvarkos nuostatų“, kuriame nustatyta, kad prašymus suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę, atsisakyti Lietuvos Respublikos pilietybės ar ją grąžinti asmenys turės pateikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui per rajono ar miesto savivaldybės tarybą. Taip buvo formuojami teisiniai Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo pagrindai.

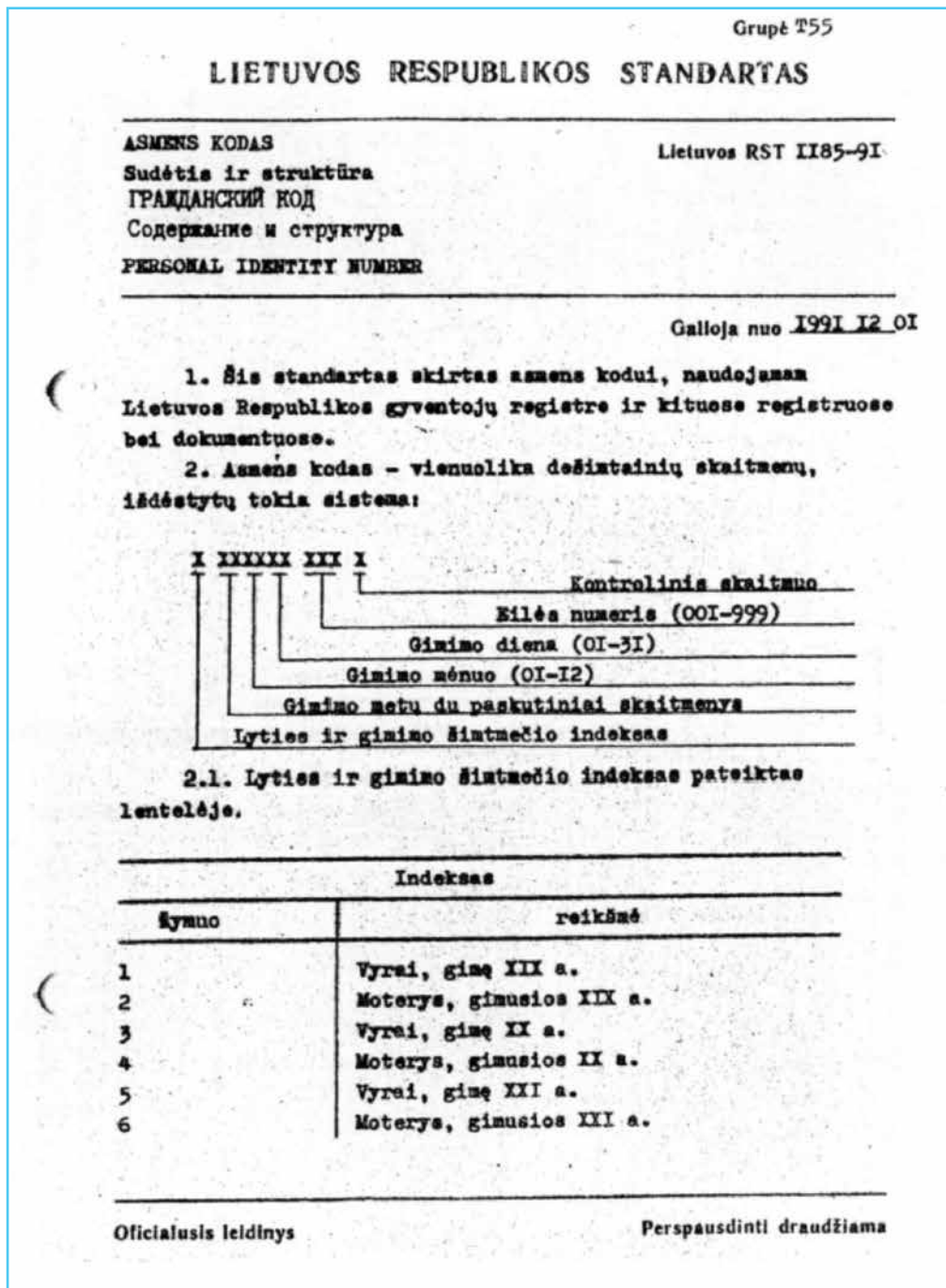
Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą dėl duomenų apie piliečio nuolatinę gyvenamąją vietą įrašymo tvarkos. Duomenų apie asmens gyvenamąją vietą įrašymo (įregistravimo ir išregistravimo) funkcijas buvo pavesta vykdyti policijos komisariatų pasų tarnyboms ir pareigūnams, turintiems atitinkamus apylinkės, gyvenvietės (valsčiaus) ar savivaldybės įgaliojimus. Už prašymų, kortelių, adresų lapelių, namų knygų ir kitų įregistravimo bei išregistravimo dokumentų formas ir atitinkamų spaudų pavyzdžius buvo atsakinga Vidaus reikalų ministerija. Lietuvoje veikė šie adresų biurai: Adresų ir

informacijos biuras prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, adresų biurai prie miestų vyriausiųjų policijos komisariatų (išskyrus Vilniaus m.), miestų ir rajonų policijos komisariatų atskiri darbuotojai arba jų grupės.

Nepraėjus nė metams po nepriklausomybės atgavimo, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė Lietuvos Respublikos piliečio paso nuostatus, kuriuose įtvirtino, kad „Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra dokumentas, patvirtinantis Lietuvos Respublikos pilietybę, jo savininko tapatybę“, ir suformulavo vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase reikalavimus. Be to, buvo numatyta į Lietuvos Respublikos piliečio pasą įrašyti ir kitus asmens duomenis.

Atsižvelgiant į valstybės poreikį turėti tikslius duomenis apie gyventojų sudėtį, jų teritorinį pasiskirstymą, pokyčius, naujų pasų išdavimo informaciją, buvo nutarta steigti Lietuvos Respublikos gyventojų registrą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pavedė Statistikos departamentui koordinuoti Gyventojų registro tvarkymo darbus ir užtikrinti, kad bus parengtas šio registro įstatymo projektas. 1991 m. vasarą buvo parengta ir patvirtinta Gyventojų registro kūrimo koncepcija. Statistikos departamentas turėjo parengti Gyventojų registrai kurti ir juo naudotis reikalingą programinę įrangą, miestų ir rajonų skyriuose įdiegti kompiuterinę įrangą, sudaryti šio registro kūrimo ir duomenų vedimo grupę. Atsižvelgiant į pasų informacijos svarbą Gyventojų registrai, nutarta pasų tarnybų darbuotojus aprūpinti pasų išrašymo įranga, o nacionalinės reikšmės duomenų bazes tvarkančius skaičiavimo centrus – galingais ir patikimais kompiuteriais.

Dauguma Lietuvos žmonių beveik kasdien to nepastebėdami susiduria su Gyventojų registru – juk taip kasdieniška ir įprasta nuolat prisiminti ir naudoti asmens kodą, bet tik nedaugelis susimąsto, kokia milžiniška užduotis laukė šį darbą pradėjusių ir šiuo metu jį vis dar dirbančių specialistų. Svarstant asmens kodo struktūrą ir paskirtį buvo remiamasi Skandinavijos ir kitų Baltijos valstybių patirtimi. Iš pradžių buvo planuota asmens kodą pavadinti asmens identifikavimo šifru, bet tokiam pavadinimui nebuvo pritarta. Statistikos departamentas parengė, o Standartizacijos ir kokybės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. gruodžio 20 d. patvirtino standartą Lietuvos RST 1185-91 „Asmens kodas. Sudėtis ir struktūra“, pagal kurį asmens kodas yra unikali vienuolikos dešimtinių skaitmenų seka, žyminti asmenį ir naudojama duomenims apie jį kaupti valstybės tvarkomose duomenų bazėse.





6 pav. Standartas Lietuvos RST 1185-91 „Asmens kodas. Sudėtis ir struktūra“

Asmens kodo struktūra yra tokia: pirmasis skaitmuo atitinka lytį ir gimimo šimtmetį, antrasis ir trečiasis – gimimo metų du paskutinius skaitmenis, ketvirtasis ir penktasis – gimimo mėnesį, šeštasis ir septintasis – gimimo dieną, aštuntasis, devintasis ir dešimtas – gimusiųjų tą pačią dieną įrašymo į registrą eiliškumą, vienuoliktasis – pirmųjų dešimties skaitmenų kontrolinį skaičių. 1991 m. pabaigoje Statistikos departamentas, vykdydamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimą, Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai pateikė Gyventojų registro įstatymo projektą. Pristatant šį projektą buvo pabrėžta, kad Lietuvos Respublikoje nėra nė vienos ekonominės ar socialinės veiklos srities, kuriai nebūtų reikalingi patikimi duomenys apie gyventojus, o tradiciniai duomenų apie asmenis rinkimo būdai yra visiškai pasenę, todėl Gyventojų registras būtų iš esmės naujas tokių duomenų

rinkimo būdas. Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas buvo priimtas 1992 m. sausio 23 d., o jo įsigaliojimas numatytas kovo 1 dieną. Šiame įstatyme buvo įtvirtinta asmens kodo struktūra ir nustatytas reikalavimas apie kiekvieną žmogų rinkti ne tik pagrindinius jo asmens duomenis: vardo, pavardės, gimimo datos, lyties ar gyvenamosios vietos, bet ir duomenis apie asmens tautybę, karo prievolę, gimtąją kalbą, užimtumą, mokymąsi, išsilavinimą, specialybę ir pensiją. Remiantis įstatymu Vidaus reikalų ministerijos pasų tarnybos buvo įpareigosotos teikti asmens tapatybės, pilietybės, paso ir gyvenamosios vietos duomenis; Krašto apsaugos ministerija – duomenis apie karo prievolininkus; civilinės metrikacijos skyriai – duomenis apie gimimus, mirimus, santuokas ir ištuokas; darbdaviai ir kitos darbuotojų apskaitą tvarkančios institucijos bei valstybiniai duomenų bankai – duomenis apie darbą, išsilavinimą, profesiją ir specialybę; vidurinio, profesinio, aukštesniojo ir aukštojo mokymo įstaigos – duomenis apie mokymąsi, išsilavinimą, jose įgytą specialybę; socialinio aprūpinimo, draudimo ir kitos pensijas skiriančios institucijos – duomenis apie pensijas; Emigracijos ir imigracijos tarnyba – visus duomenis apie emigrantus ir imigrantus. Be to, minėtajame įstatyme nustatyta, kad asmens kodas bus įrašomas į pasą, gimimo liudijimą, valstybinio socialinio draudimo kortelę, vairuotojo pažymėjimą ir kitus asmens apskaitos dokumentus. Gyventojų registras bus sudarytas ir centrinio gyventojų registro ir vietinių gyventojų registų, kurie bus centrinio registro padaliniai, o Gyventojų registro duomenų parengimo, naudojimo ir apsaugos klausimams nagrinėti bus sudaryta taryba. Svarbiausias tarybos uždavinys buvo rūpintis Gyventojų registro – efektyvios informacinės sistemos apie gyventojų sudėtį ir skaičių funkcionavimu bei užtikrinti jo duomenų apsaugą, laikantis Gyventojų registro įstatymo ir kitų teisės aktų reikalavimų. Įstatyme buvo aptartos asmens teisės, asmens duomenų naudojimo ir apsaugos klausimai. Tai buvo šiuolaikiškos Lietuvos Respublikos gyventojų apskaitos pagrindas, svarbiausių valstybės registų kūrimo pradžia.

Nedelsiant buvo pradėti rengti poįstatyminiai teisės aktai, civilinės metrikacijos skyriuose diegiama kompiuterinė technika, kuriama ir testuojama programinė įranga, vyko kiti parengiamieji įstatymo įgyvendinimo darbai. Statistikos departamente buvo įsteigtas Gyventojų registro skyrius. Vidaus reikalų ministerijos ir Statistikos departamento vadovai patvirtino asmens kodo suteikimo tvarką.

<p>TVIRTINU</p> <p>Vidaus reikalų ministro pavadootojas</p> <p></p> <p>_____ V. Skapcevičius</p> <p>1992 m. <u>vasario</u> "12" d.</p>	<p>TVIRTINU</p> <p>Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus pavadootojas</p> <p></p> <p>_____ A. Trakimavičius</p> <p>1992 m. <u>vasaris</u> "12" d.</p>
<p>ASMENS KODO SUTEIKIMO TVARKA</p> <p>Asmens kodas (individuali vienuolikos dešimtinių skaitmenų seka) turi būti suteiktas visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems Lietuvos Respublikoje kitų valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės. Asmens kodas suteikiamas: Lietu-</p>	

7 pav. Ištrauka iš asmens kodo suteikimo tvarkos

Minėtojoje Tvarkoje buvo nustatyta, kad asmens kodas bus suteikiamas Lietuvos piliečiams, kuriems sukako 16 metų, išduodant naują Lietuvos Respublikos piliečio pasą; naujagimiams – registruojant vaiko gimimą ir išduodant gimimo liudijimą; nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantiems asmenims be pilietybės – išduodant asmens be pilietybės liudijimus; užsienio šalių piliečiams – išduodant leidimus gyventi Lietuvos Respublikoje. Lietuvos Respublikos pilietis, norintis gauti naują Lietuvos Respublikos piliečio pasą, savo gyvenamosios vietos policijos komisariato migracijos tarnybai turėjo pateikti prašymą išduoti pasą. Nustatytos formos prašyme asmuo privalėjo nurodyti savo asmens duomenis, duomenis apie gimimo ir gyvenamąją vietą, šeiminių padėtį, sutuoktinį, nepilnamečius vaikus ir tėvus. Užpildyti prašymai buvo perduodami Vidaus reikalų ministerijos Informatikos tarnybos kompiuterizuotam pasų išrašymo skyriui, kuriame prašymuose pateikta informacija buvo perkeliama į magnetines laikmenas. Remiantis pateiktais duomenimis, asmeniui buvo suformuojamas asmens kodas ir įrašomas į asmens pasą bei prašymo kortelę. Užsienio valstybėje gyvenantys Lietuvos Respublikos piliečiai turėjo pateikti prašymus asmens dokumentui gauti per konsulines įstaigas. Panaši asmens kodo suteikimo tvarka buvo nustatyta ir užsienio valstybių piliečiams, gaunantiems leidimų gyventi Lietuvos Respublikoje, ar asmenims, gaunantiems asmens be pilietybės liudijimą. Vadinasi, prašymai asmens dokumentams gauti tapo vienu iš svarbiausių Gyventojų registro asmens duomenų šaltinių.

Kitokia asmens kodo suteikimo tvarka buvo nustatyta asmenims, gaunantiems gimimo liudijimą. Statistikos departamento Respublikinis skaičiavimo centras turėjo sudaryti ir ne vėliau kaip iki einamojo mėnesio 20 dienos kiekvienam civilinės metrikacijos skyriui išsiųsti kitam mėnesiui skirtus asmens kodų žiniaraščius, kuriuose buvo apskaičiuotas asmens kodų kiekis kiekvienai mėnesio dienai pagal maksimalų gimstančiųjų skaičių. Gimimo liudijimą išduodantis Civilinės metrikacijos skyriaus darbuotojas suteiktą asmens kodą privalėjo įrašyti į gimimo akto įrašą, gimimo liudijimą ir asmens kodų suteikimo žiniaraštį. Jei miesto ar rajono civilinės metrikacijos įstaigoje kurią nors mėnesio dieną neužtekdavo pagal gimusiųjų tą dieną skaičių asmens kodų žiniaraštyje apskaičiuotų asmens kodų, dėl papildomų kodų reikėjo kreiptis į Statistikos departamentą. Gimimo liudijimai, išduoti po 1992 m. balandžio 1d. gimusiems asmenims, kuriuose nebuvo asmens kodo, skelbiami negaliojančiais.

The image shows a yellow birth certificate form. The title is "GIMIMO LIUDIJIMAS" (Birth Certificate) and "TĖVAI" (Parents). The form is divided into two main columns. The left column contains fields for the child's information: "Asmens kodas" (Personal code), "Pilietybė (-ė)" (Citizenship), "gimė" (Date of birth), "Tautybė" (Nationality), and "Gimimo vieta" (Place of birth). The right column contains fields for the parents: "Tėvas" (Father), "Motina" (Mother), and "Registracijos vieta" (Registration place). At the bottom, there is a box for the document number "Įrašo Nr." and a stamp area with the number "AA Nr. 346505".

8 pav. Gimimo liudijimas

Be to, buvo nustatyta asmeniui suteikto asmens kodo įrašymo tvarka į kitus civilinės būklės akto įrašus. Visų civilinės būklės aktų įrašų antrieji egzemplioriai buvo perduodami Statistikos departamentui, kuris vykdė duomenų pildymo kontrolę ir juos apdorodavo kompiuteriu. Civilinės būklės aktų įrašai tapo antruoju Gyventojų registro asmens duomenų šaltiniu.

1992 m. balandžio 1 d. Gyventojų registras pradėjo savo veiklą. Pabrėžtina, kad šią dieną Lietuvos Respublikoje gimė ir asmens kodus gavo 230 vaikų, populiariausi mergaičių vardai buvo Gintarė ir Kristina, o berniukų – Mantas, Tomas ir Mindaugas.

Pirmasis Lietuvos Respublikos piliečio pasas buvo įteiktas Kalgario (Kanada) žiemos olimpinių žaidinių čempionei slidininkei Vidai Vencienei, kuri kartu su kitais Lietuvos sportininkais pirmą kartą dalyvavo žiemos olimpinėse varžybose Albervilyje, bet tikroju savo gimtadieniu laikoma 1992 m. balandžio 2 d., kai piliečiui Gediminui Vincui Adomaičiui buvo išduotas pirmasis pasas, atitinkantis visus to meto kelionės dokumentams keliamus reikalavimus. Duomenys į pasą buvo įrašomi adatinio spausdintuvu, o nuotrauka įklijuojama į duomenų puslapį, paskui visas duomenų puslapis laminuojamas šaltuoju laminavimo būdu. Pagal tuometinius tarptautinius kelionės dokumentų standartų reikalavimus, duomenų puslapyje šalia vizualiniam skaitymui skirtų duomenų buvo įrašomos dvi eilutės, skirtos nuskaityti mašininio būdu



9 pav. Lietuvos Respublikos pasas

– standartizuota specialioji įranga. Piliečio asmens duomenys pase rašomi lietuvių kalba ir fiksuojama ši, prašyme gauti asmens dokumentą nurodyta informacija apie asmenį: gimimo vietos įrašai, atsižvelgiant į galiojantį administracinį teritorinį suskirstymą, daromi be santrumpų, pavyzdžiui: Anykščių miestas, Joniškio rajonas (apskritis), Nartaučių kaimas, o užsienyje gimusių piliečių pasuose įrašomas ir valstybės pavadinimas; asmens kodas – įrašomas ranka pagal atskirai nustatytą tvarką; piliečiui, pateikusiam raštišką pageidavimą, paso ketvirtajame puslapyje dedamas spaudas ir įrašoma tautybė pagal gimimo liudijimo ar turėto paso duomenis. Tautybė į pasą buvo įrašoma atsižvelgiant į tėvų tautybę. Jeigu tėvų tautybė mišri, pirmą kartą išduodant pasą ji buvo įrašoma pagal tėvo arba motinos tautybę, kaip pageidavo pilietis; jeigu pilietis yra susituokęs arba išsituokęs, iškart po tautybės įrašo dedamas spaudas apie santuokos ar ištuokos įregistravimą; iškart po santuokos registravimo spaudo įrašomi duomenys apie nepilnamečius vaikus, gyvenamąją vietą ir kt. Remiantis galiojančiais teisės aktais, pasas buvo išduodamas pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą tik Lietuvos Respublikos piliečiui nuo 16

metų. Dar buvo numatyta, kad piliečiams, kuriems ateityje sukaks 25 ir 45 metai, bus išduodami nauji pasai. Pabrėžtina, kad 1992 m. balandžio 2 d. buvo išduotas 191 Lietuvos Respublikos piliečio pasas.

1992 m. Gyventojų registro duomenys buvo pildomi itin sparčiai – per devynis šių metų mėnesius iš viso buvo išduoti 485 477 pasai ir užregistruoti 40 239 gimimo įrašai. Nuo 1993 m. Statistikos departamente pradėti įvedinėti santuokos sudarymo, jos nutraukimo, mirties, tėvystės nustatymo, įvaikinimo ir asmenvardžių keitimo įrašai. Kitais metais Gyventojų registro duomenų rinkimas ir įvedimas vyko pagal įprastą nusistovėjusią tvarką. Taikant informacines technologijas buvo galima gana greitai parengti ir gauti duomenis apie sudarytus civilinės būklės aktus, galiojančius ir negaliojančius asmens dokumentus, pilietybes, santuokas, ištuokas ar mirtis ir kitą statistinę informaciją. 1994–1995 m. Gyventojų registras buvo papildytas naujųjų asmens dokumentų – teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę išsaugojimo pažymėjimų ir asmens be pilietybės kelionės dokumentų, o 1997 m. pabėgėlio kelionės dokumentų duomenimis. Gyventojų registro duomenimis buvo naudojamos Lietuvos Respublikos Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų rinkėjų sąrašams sudaryti. 1995 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Naudojimosi valstybinių kadastrų, klasifikatorių ir registų duomenimis tvarką. Vis dėlto pasiektų rezultatų nepakako, nes taikant informacines technologijas Gyventojų registro duomenimis tiesiogiai galėjo naudotis tik keletas institucijų.

Nepilnamečiai vaikai, gavę vaiko kelionės dokumentą, kartu su tėvais išvykdavo iš Lietuvos Respublikos, bet šie dokumentai ir duomenys nebuvo apskaitomi Gyventojų registre. Asmenys keitė gyvenamąją vietą Lietuvoje, atvykdavo iš užsienio ir išvykdavo atgal, buvo pildomi atvykimo ir išvykimo lapeliai, namų knygos ir butų kortelės, dedami spaudai pasuose, bet duomenys apie šiuos pokyčius, jei asmuo nekeitė asmens dokumento, į Gyventojų registrą nebuvo įrašomi. Piliečių atvykimo ir išvykimo lapelių pirmieji egzemplioriai per parą nuo išregistravimo ar įregistravimo buvo siunčiami į Adresų ir informacijos biurą prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, kuris ir toliau gyventojams bei valstybės institucijoms išliko kaip svarbiausias asmens gyvenamosios vietos duomenų šaltinis. Pabrėžtina, kad pradėjus išdavinėti Lietuvos Respublikos piliečių pažymėjimus ir Lietuvos Respublikos piliečio pasus minėtąjį adresų biurą užgriuvo informacijos lavina – per dieną į jį suplaukdavo apie 15–20 tūkst. adresų lapelių. Vadinasi, visa informacija apie gyventojų adresus buvo registruojama adresų biuro kartotekoje. Vidaus reikalų ministerijos nurodymu iš bendrosios adresų kartotekos buvo išimami Seimo narių, miestų, rajonų deputatų, valstybinių, teisėtvarkos ir teisės saugos įstaigų darbuotojų, jų šeimos narių adresų lapeliai ir saugomi atskirai, o informacija apie šių asmenų adresus nebuvo teikiama. Be to, pateikus motyvuotus prašymus galėjo būti išimami ir kitų asmenų lapeliai. Minėtųjų asmenų atvykimo lapeliai, gavus Vidaus reikalų ministerijos ir policijos komisariatų raštiškus nurodymus, kad nėra būtinybės jų atskirai saugoti, vėl buvo grąžinami į kartoteką. 1996 m. viduryje Vilniuje, A. Vivulskio gatvės pradžioje, įsikūrusio adresų biuro patalpose buvo sukaupta apie penkis milijonus adresų lapelių, o jų tvarkymą, duomenų paiešką ir teikimą vykdė 45 darbuotojai. Daugiausia paklausimų dėl adresų buvo gaunama iš teisės saugos institucijų, Valstybinės mokesčių inspekcijos, pašto ir verslo įmonių. Teisės saugos ir teisėtvarkos institucijoms, Krašto apsaugos ministerijai ir Saugumo tarnybai kiekvieną ketvirtį buvo išsiunčiami adresų biuro vadovybės nustatyti

slaptažodžiai, kurie suteikdavo galimybę gauti informacijos apie adresus telefonu arba kreipiantis tiesiogiai. Adresų biuras veikė visą parą, duomenys apie asmenų adresus buvo teikiami telefonu, teletaipu, raštu ar išduodant pažymas. Siekdama automatizuoti adresų tvarkymo procesą Vidaus reikalų ministerija įsteigė kompiuterizuotą padalinį, kurio tikslas – iš adresų lapelių suvesti aktualius gyvenamosios vietos duomenis ir taip užtikrinti nuolat atnaujinamos adresų informacijos kaupimą Gyventojų registre.

Remiantis esama asmens duomenų tvarkymo, atnaujinimo ir teikimo tvarka jau nebuvo įmanoma patenkinti didėjančių vartotojų poreikių, Lietuvoje kūrėsi nauji valstybės registrai ir informacinės sistemos, didėjo asmens duomenų apsaugos reikalavimai. Pirmaisiais nepriklausomybės metais priimtuose teisės aktuose nebuvo galima visko numatyti ir įvertinti, todėl reikėjo keisti teisės aktus ir užtikrinti spartesnę informacinių technologijų plėtrą asmens duomenų tvarkymo srityje. Statistikos departamentas parengė naują Gyventojų registro įstatymo projektą, bet Lietuvos Respublikos Vyriausybė atidėjo Gyventojų registro įstatymo pataisų priėmimą iki bus priimtas Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas, kurio projektą buvo pavesta parengti Vidaus reikalų ministerijai. Atsižvelgiant į valstybės registų būklę ir Gyventojų registro valstybinę svarbą, kuriamos integralios valstybės registų sistemos reikalavimus, reikėjo apibrėžti ir patikslinti Gyventojų registro objektus, registrą tvarkančios tarnybos statusą, teises ir pareigas, gaunamų ir kaupiamų duomenų sąrašus ir kt. 1997 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimu buvo sudaryta Gyventojų registro įstatymo pakeitimų įstatymo projekto parengimo komisija, kurią sudarė Statistikos departamento, Ryšių ir informatikos ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos, Teisingumo ministerijos, Valstybinės mokesčių inspekcijos ir kitų institucijų atstovai. Ši komisija parengė naująjį Gyventojų registro įstatymo pakeitimo įstatymo projektą, kuriame buvo sutrumpintas registre tvarkomų asmens duomenų sąrašas – palikti tik asmens tapatybę patvirtinantys duomenys, duomenys apie gyvenamąją vietą ir šeiminius ryšius, t. y. duomenys, būtini Lietuvos Respublikos valstybės valdžios ir valdymo institucijų, savivaldos ir kitų institucijų funkcijoms atlikti. Komisija rekomendavo vadovaujančiąją registro tvarkymo įstaigą – Gyventojų registro tarnybą steigti prie Vidaus reikalų ministerijos, ji turėjo tapti ir registro duomenų valdytoja. Įstatymo nuostatos buvo nukreiptos į Gyventojų registro reorganizavimą: turėjo būti pakeistos asmenų, kurių duomenys tvarkomi registre, grupės; asmens kodo suteikimo ir kitų duomenų tvarkymo registre technologija bei tvarka pagal naujuosius registro nuostatus; Gyventojų registro tarnyba patvirtinta kaip atskiras juridinis asmuo ir kt. Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas buvo priimtas 1999 m. kovą ir įsigaliojo birželio 1 dieną.

Nors įstatymo projekte siūlytos nuostatos dėl įstatymo įgyvendinimo buvo eliminuotos, Statistikos departamentui kilo daug sunkumų dėl įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir registro tvarkymo. Reikėjo priimti papildomų teisės aktų ir nustatyti pereinamojo laikotarpio tvarką. Vadovaudamasi įstatymo nuostatomis, 2000 m. gegužę Lietuvos Respublikos Vyriausybė įgaliojo Vidaus reikalų ministeriją įsteigti vadovaujančiąją Gyventojų registro tvarkymo įstaigą – Gyventojų registro tarnybą ir patvirtinti jos nuostatus, parengti ir pateikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei gyventojų registro nuostatų projektą bei kartu su Statistikos departamentu iš suinteresuotų valstybės institucijų atstovų sudaryti Gyventojų registro duomenų bazės ir atitinkamo turto

inventorizavimo komisiją. Ši komisija turėjo pateikti Vyriausybei išvadas ir tam tikrų siūlymų dėl Statistikos departamento turimos Gyventojų registro duomenų bazės, turto ir įsipareigojimų, susijusių su Gyventojų registro tvarkymu, perdavimo Gyventojų registro tarnybai. Statistikos departamentas buvo įpareigotas rinkti, registruoti ir kaupti Lietuvos Respublikos gyventojų asmens duomenis iki Gyventojų registro duomenų bazė bus perduota Gyventojų registro tarnybai.

2000 m. birželį Vidaus reikalų ministerija įsteigė Gyventojų registro tarnybą. Registro perdavimas Gyventojų registro tarnybai vyko sklandžiai, visi darbai buvo baigti 2000 m. gruodį. Statistikos departamentas įrašė Gyventojų registro duomenis į magnetinę laikmeną ir perdavė ją Gyventojų registro tarnybai.

Gyventojų registras 2000–2018 metais

„Ką radome, turime, paliksime.“

Petras Gediminas Adlys

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000–2004 m. programos įgyvendinimo priemonių plane vienas iš prioritetinių uždavinių buvo modernizuoti Gyventojų registrą ir sukurti bendrąją integraciją gyventojų registravimo sistemą. Gyventojų registras pradėjo naują savo gyvavimo etapą, tik kitoje vietoje, kitoje ministerijoje ir naujai teisiškai reglamentuotas. Gyventojų registro tarnyba privalėjo užtikrinti Gyventojų registro veiklos tęstinumą.

Ką rado naujasis Gyventojų registro valdytojas 2001 metais? Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymas buvo priimtas dar 1998 m., o jo įsigaliojimas nustatytas tik 2003 m. sausio 1 d., bet įrašas apie asmens nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikos piliečio pase ar leidime nuolat gyventi Lietuvoje nuo 2000 m. rugsėjo 1 d. tapo neprivalomas. Gyventojų registro duomenims tvarkyti būtinas Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir gyvenamųjų vietovių valstybės registras ir Lietuvos Respublikos gatvių registras buvo pertvarkomi į Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų, gyvenamųjų vietovių ir gatvių valstybės registrą. Kaip ir anksčiau, civilinės būklės aktų įrašų antrieji egzemplioriai du kartus per mėnesį buvo siunčiami Gyventojų registro tarnybai, kur buvo suvedami į Gyventojų registrą, o civilinės metrikacijos skyriams siunčiami kitam mėnesiui skirti asmens kodų žiniaraščiai. Adresų ir informacijos biuras prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos buvo likviduotas, o jo kartotekoje liko daugiau kaip šeši milijonai adresų lapelių, kurie nebuvo sutikrinti su Gyventojų registru, todėl ši informacija galėjo būti negrįžtamai prarasta.



10 pav. Gyventojų ir informacijos biuro registro archyvas

1992 m. priėmus Gyventojų registro įstatymą ir Asmens kodų suteikimo tvarką, Lietuvos Respublikoje be asmens kodų liko vaikai, kuriems dar nebuvo sukakę 16 metų, todėl asmens kodo suteikimas ir asmens dokumentų išdavimas jiems kėlė daug nepatogumų. 2001 m. buvo priimti naujieji Asmens tapatybės kortelės įstatymas ir Lietuvos Respublikos paso įstatymas, Tarnybinio paso įstatymas. Vidaus reikalų ministerija rengė visiškai naują asmens dokumentų išdavimo tvarką, kuri turėjo iš esmės pakeisti asmens duomenų ir dokumentų apskaitą Gyventojų registre.

2001 m. sausį Gyventojų registro tarnybos serveryje pradėjo veikti dvi atskiros duomenų bazės, perimtos iš Statistikos departamento ir Vidaus reikalų ministerijos. Vienoje iš jų buvo kaupiami duomenys apie civilinės būklės aktus, o kitoje – prašymų asmens dokumentams gauti ir asmens dokumentų duomenys. Asmens duomenų teikimas buvo užtikrinamas pagal iš Statistikos departamento perimtas duomenų teikimo sutartis, duomenys buvo teikiami ir kitiems Gyventojų registro duomenų gavėjams. 2001 m. buvo išduota 102 390 Gyventojų registro pažymų, kurios buvo išrašomos ranka.

Gyventojų registro valdytojo laukė dideli iššūkiai. Siekiant įgyvendinti Gyventojų registrui keliamus uždavinius ir užtikrinti kokybišką jame esančių duomenų tvarkymą, reikėjo sukurti naują registro duomenų bazės struktūrą, susieti atskiras duomenų bazes, perkelti ir sutikrinti duomenis, pakeisti asmens duomenų surinkimo, apdorojimo ir teikimo vartotojams principus ir visa tai padaryti nenutraukiant gamybos proceso. Reikėjo sukurti programas, įdiegti techninę įrangą ir ryšio priemones, apmokyti Gyventojų registro duomenų teikėjus asmens duomenis į Gyventojų registrą įvesti tiesiogiai (on-line darbo režimu) iš civilinės metrikacijos skyrių, migracijos ir kitų tarnybų darbo vietų, be to, reikėjo užtikrinti, kad išoriniai vartotojai irgi galėtų patogiai gauti registro duomenis on-line režimu. Taip pat turėjo būti įdiegtos naujos Gyventojų registro administravimo ir saugumo užtikrinimo priemonės, suteikta galimybė automatiškai keistis duomenimis su

naujuoju Asmens dokumentų išrašymo centru prie Vidaus reikalų ministerijos, sukurtas automatizuotas pažymų išdavimo procesas.

2001 m. Gyventojų registras buvo papildytas naujų asmens dokumentų – leidimų laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje duomenimis. Siekdama sutvarkyti mokyklinio amžiaus vaikų iki 16 metų apskaitą ir suteikti jiems asmens kodus, 2002 m. pavasarį Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą, kuriuo įpareigojo Gyventojų registro tvarkytoją įgyvendinti minėtąsias įstatymo nuostatas. Per devynis mėnesius iš Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos įstaigų buvo paimti ir į Gyventojų registrą suvesti 359 547 vaikų, gimusių nuo 1986 m. sausio 1 d. iki 1992 m. kovo 31 d., gimimo aktų įrašai ir jiems suteikti asmens kodai. 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujieji Lietuvos Respublikos asmens tapatybės kortelės ir Lietuvos Respublikos paso įstatymai. Lietuvos Respublikos piliečio pasas buvo pakeistas dviem naujais dokumentais: asmens tapatybės kortele ir pasu. Asmens tapatybės kortelė buvo skirta naudoti Lietuvos Respublikoje, o pasas – vykstant į užsienį. Nuo Asmens tapatybės kortelės įstatymo įsigaliojimo dienos Lietuvos Respublikos piliečio pasas nebuvo išduodamas. Tokio pavyzdžio Lietuvos Respublikos piliečio pasai buvo išrašomi daugiau kaip dešimtmetį, iš viso jų buvo išduota 4 688 063 vienetai. Iki Asmens tapatybės kortelės įstatymo įsigaliojimo dienos išduoti Lietuvos Respublikos piliečio pasai turėjo galioti iki juose nurodytos galiojimo datos. Ilgiausias tokio paso galiojimo terminas buvo nustatytas iki 2018 m. rugpjūčio 14 dienos. Nuo 2003 m. pradžios policijos komisariatų migracijos tarnybų darbuotojai asmens dokumentų išdavimo ir gyvenamosios vietos deklaravimo funkcijas pradėjo vykdyti tiesiogiai dirbdami su Gyventojų registru, kuris buvo papildytas naujųjų asmens dokumentų – asmens tapatybės kortelių, pasų ir tarnybinių pasų duomenimis. Naujus asmens dokumentus galėjo užsisakyti tik tie asmenys, kurių duomenys buvo saugomi Gyventojų registre, o prašymai šiems dokumentams gauti buvo spausdinami iš Gyventojų registro. 2004 m. pradėjus veikti Užsieniečių registrai buvo stengiamasi užtikrinti jo ir Gyventojų registro sąveiką, todėl pastarasis buvo papildytas naujųjų asmens dokumentų – asmens be pilietybės kelionės dokumento ir užsieniečio paso duomenimis. Kadangi naujuosiuose asmens dokumentuose nebuvo pateikiama duomenų apie asmens gyvenamąją vietą, vaikus, šeimines padėtis, kurių reikėjo mokykloms, notarams, darbdaviams ir kt., gerokai padaugėjo Gyventojų registro duomenų pagrindu išduodamų pažymų, 2004 metais jų skaičius pasiekė 263 655 vienetus. Gyventojų registro išduotos pažymos buvo pristatomos valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms ir kitiems juridiniams bei fiziniams asmenims, todėl prireikė kurti ir diegtis programines priemones, skirtas informacinių sistemų sąveikai užtikrinti ir automatizuotai asmens duomenų paieškai atlikti – išorinių vartotojų naršyklę. Palaipsniui buvo sutikrinti ir į Gyventojų registrą įvesti adresų lapelių duomenys, todėl asmenų gyvenamosios vietos adresai tapo kur kas tikslesni. Nuo 2006 m. tiesiogiai su Gyventojų registru pradėjo dirbti ir civilinės metrikacijos įstaigos. Asmens duomenys pradėti rinkti operatyviau, jie tapo tikslesni. Įdiegus sistemas, skirtas asmens identifikavimui per elektroninę bankininkystę, atsirado galimybė užsisakyti gyventojų registro pažymą ir susipažinti su registre tvarkomais savo asmens duomenimis, o gyventojai gavo teisę automatiškai būdu nesutikti teikti savo asmens duomenis, jei duomenų gavėjas neturi teisinio pagrindo juos gauti.

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose įvykdyto teroro akto buvo sugriežtinti asmens dokumentų saugumo reikalavimai. Kaip niekada anksčiau tapo aktualu apsaugoti asmens dokumentus nuo klastojimo ar neteisėto pagaminimo, kad

jais negalėtų pasinaudoti kiti asmenys. Dėl to naujausiuose tarptautiniuose tapatybės nustatymo standartuose buvo rekomenduojama į asmens dokumentus integruoti elektroninį mikroelementą (lustą), kuriame kartu su dokumente esančia vizualine informacija būtų pateikiama papildomos dokumento savininko biometrinės informacijos (pvz., skaitmeninė nuotrauka, veido geometrijos, pirštų atspaudų ar akies rainelės parametrai). Šios priemonės palengvintų asmens tapatybės nustatymą skaitmeniniu būdu. Nuo 2006 m. rugpjūčio į Lietuvos Respublikos pasus elektroniniu būdu pradedami įrašyti asmens biometriniai duomenys – veido atvaizdas ir parašas, o remiantis Gyventojų registro įstatymo pakeitimu veido atvaizdo, pirštų atspaudų ir parašo duomenys pradėti teisėtai kaupti Gyventojų registre, be to, nustatyta, kad šie duomenys gali būti teikiami tik teisėtvarkos ir asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus išduodančioms institucijoms.

Siekdama gyvenamosios vietos deklaravimo paslaugą maksimaliai priartinti prie gyventojų, užtikrinti Europos vietos savivaldos chartijoje įtvirtinto subsidiarumo principo laikymąsi ir suteikti galimybę savivaldybių seniūnijoms naudotis aktualiais Gyventojų registro duomenimis apie asmens deklaruotą gyvenamąją vietą, gyvenamosios vietos deklaravimo funkciją Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė perduoti seniūnijoms. 2007 m. liepos 1 d. įsigaliojo Gyvenamosios vietos deklaravimo įstatymo pakeitimo įstatymas, kuriuo remiantis buvo papildytas Gyventojų registro duomenų teikėjų ratas. Įgyvendinant šį projektą gyvenamosios vietos deklaravimo įstaigos buvo aprūpintos kompiuteriais, gyvenamosios vietos deklaravimo programinėmis priemonėmis, metodinėmis rekomendacijomis, buvo apmokyti duomenų teikėjai ir iki kiekvienos seniūnijos nutiestas



11 pav. Gyvenamosios vietos deklaravimą atliekančių savivaldybių seniūnijų išsidėstymas Lietuvoje

Tais pačiais metais Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Gyventojų registro įstatymo pataisą, kurioje nustatė, kad remiantis Gyventojų registro duomenimis turėtų būti formuojama informacija apie asmens giminytės ir svainytės ryšius, taip pat nurodė šių informacijos gavėjų ratą. Vėliau šios nuostatos buvo ne kartą tikslinamos ir plečiamas duomenų gavėjų sąrašas.

Nuo 2009 m. birželio į Lietuvos Respublikos pasą elektroniniu būdu pradedami papildomai įrašyti asmens biometriniai duomenys – pirštų atspaudai, kurie dar pradedami kaupti ir Gyventojų registre. Nuo šiol veido atvaizdo, pirštų atspaudų ir parašo duomenys galėjo būti teikiami tik teisėtvarkos ir asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus išduodančioms institucijoms, o veido atvaizdas ir parašas juridinę galią turinčių dokumentų gamybai valstybės institucijoms galėjo būti perduodami tik esant asmens sutikimui. Įstatymo nustatytais atvejais veido atvaizdas gali būti teikiamas finansų ir sveikatos priežiūros įstaigoms, notarams ir antstoliams – teisės aktų nustatytais funkcijoms atlikti, kai to reikia kaip papildomos asmens identifikavimo priemonės asmens tapatybei nustatyti. Asmens veido atvaizdas pradėtas naudoti išduodant valstybės tarnautojų pažymėjimus. Tiesiogiai dirbti su Gyventojų registru, išdavinėti asmens tapatybės dokumentus ir vykdyti gyvenamosios vietos deklaratavimo įstaigų funkcijas pradėjo Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos užsienio valstybėse.

Tolesnė Gyventojų registro veikla buvo orientuota į asmens duomenų apsaugą, jų kokybę ir duomenų gavėjų poreikius, jo duomenys buvo nuolat papildomi archyvinių civilinės būklės aktų įrašų duomenimis. Jau nuo 2009 m. buvo pradėta teikti nauja gyventojams patogi paslauga – gyvenamosios vietos deklaracijų teikimas elektroniniu būdu. Sparčiai didėjo elektroninių ryšių priemonėmis teikiamų pažymų ir išrašų skaičius, dokumentus pradėta pasirašinėti elektroniniu parašu. 2014 m. Gyventojų registras buvo papildytas diplomatinių pasų duomenimis, o Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos užsienio valstybėse pradėjo įvesti tiesiogiai į Gyventojų registrą jų sudaromų civilinės būklės aktų įrašų duomenis..

2015 m. sausio 1 d., įsigaliojus naujosios Gyventojų registro įstatymo pataisoms, Gyventojų registro duomenis pradėjo valdyti Teisingumo ministerija, o vieninteliu šių duomenų tvarkytoju tapo valstybės įmonė Registų centras. Be to, Gyventojų registre tvarkomų asmens duomenų sąrašas buvo papildytas duomenimis apie asmens neveiksnumą ir veiksnio apribojimą bei kontaktiniais asmens duomenimis: virtualiuoju adresu; elektroninio pristatymo dėžutės adresu; fiksuotojo arba mobiliojo ryšio telefono numeriu, esant asmens sutikimui jo telefono numerį naudoti Gyventojų registro tvarkymo tikslais ir (ar) nurodyti tretiesiems asmenims.



12 pav. Gyventojų registro duomenų teikėjai

Gyventojų registro veiklai, ypač jo duomenų srautams ir jų kokybei, įtaką daro ne tik Gyventojų registro įstatymas ar minėtieji teisės aktai, bet ir Pilietybės įstatymas, Įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Civilinės būklės aktų registravimo įstatymas, Sveikatos draudimo įstatymas ir kiti iš pirmo žvilgsnio visiškai nesusiję teisės aktai, bet kiekvienas iš jų yra susijęs su asmeniu, kuris yra Gyventojų registro objektas.

Gyventojų registro duomenimis naudojamosi beveik visuose Lietuvos Respublikos registruose ir informacinėse sistemose, o veido atvaizdu – gaminant vairuotojų ir pensininkų pažymėjimus. Teisingi ir aktualūs asmens duomenys yra reikalingi ir pačiam asmeniui, kreipiantis į įvairias įstaigas ar užsisakant elektronines paslaugas, ir įstaigoms, tikrinančioms asmens tapatybę bei teikiančioms įvairias paslaugas, todėl Gyventojų registras tampa vis svarbesnis.

2017 metų balandžio 1 dieną Gyventojų registras atšventė savo 25-ąjį gimtadienį.



13 pav. Lietuvos Respublikos gyventojų registrai 25 metai

2018 m. birželio 22 d. nustojo galioti pirmojo pavyzdžio Lietuvos Respublikos piliečių pasai, išduoti 1992–2003 metais.

Laikas parodė, kad žmonės gimsta, miršta, o kartais ir „atgyja“ (anuliavus klaidingą mirties akto įrašą), tuokiasi bažnyčiose, Lietuvoje ir užsienyje, išsituokia, gauna, keičia ir pameta asmens dokumentus, yra įvaikinami, gauna Lietuvos pilietybę ir jos atsisako, atvyksta ir išvyksta iš Lietuvos, keičia vardus, pavardes, gimimo datas ir net lytis, tikslina gimimo vietas, tautybes, giminytės ryšius ir kita. Be to, keičiami net mirusių asmenų vardai, pavardės ir gimimo datos, taigi esamiems ir būsimiems Gyventojų registro valdytojams bei tvarkytojams veiklos tikrai netrūksta.

Literatūros sąrašas:

1. ADLYS, P. G. Ką radome, turime, paliksime. Vilnius: Margi raštai, 2008.
2. BAREIŠIS, S. Civilinė metrikacija. Vilnius: Mintis, 1977.
3. URBUTYTĖ, L. Civilinės metrikacijos problema pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Šiauliai: Magistro darbas, 2015.
4. Gyventojų registro tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos gyventojų registro papildymas civilinės būklės aktų įrašais. Galimybių studija. Vilnius, 2008.
5. Jubiliejų švenčiantis lietuviškas pasas – geros praktikos pavyzdys. Respublika, 2012, Vilnius.
6. ALEKSĖJŪNIENĖ, A. Kas padės surasti Sabonio adresą. Lietuvos Rytas, 1996, Vilnius.
7. BATAITYTĖ, R. Lietuviški pasai patraukūs klastotojams. Policija, 2005, Vilnius.
8. Lietuvos statistikos departamento tinklaraštis, Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. 2014, prieiga per internetą: <<https://statistikouzrasai.wordpress.com/atsisiuntimai>>.
9. Vikipedija. Gyventojų surašymas. 2018, prieiga per internetą: <https://lt.wikipedia/wiki/Gyventojų_surašymas>.